

УДК 342.99.245

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.05>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Галуцько Валентин Валентинович,
аспірант
(Науково-дослідний інститут
публічного права,
м. Київ, Україна)

У статті розкрито адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в Україні. Доведено, що академічна доброчесність у вищій освіті носить морально-етичний та законний характер. Розкрили, до якого складу належать суб'єкти – здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники, а також суб'єкти, які здійснюють перевірку наукових та навчальних творів на академічну доброчесність. Розглянули та відкрили правовідношення у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти суб'єктів правовідношення аналізованої сфері. Зробили узагальнення щодо адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти.

Визначено, що одним із вагомих чинників академічної доброчесності є наукові та навчальні твори, які підпадають під правовий захист, а суб'єктів права власності на ці твори ніхто протиправно не може позбавити права власності, адже воно не може бути порушеним. Тим самим академічна доброчесність є складником забезпечення всіх теоретичних конструкцій та інститутів правозастосування щодо забезпечення права осіб розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Отже, академічна доброчесність є інститутом, який забезпечує право інтелектуальної творчої діяльності вчених та здобувачів вищої освіти. Вагомим комплексом правознавства є правові відносини. В умовах сьогодення інститут адміністративних відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності є не досить розвинутим як на теоретичному, так і практичному рівнях, він потребує вдосконалення.

Оприлюднення здобувачем вищої освіти наукового твору, в якому є ознаки академічної недоброчесності, призводить до настання для нього негативних юридичних наслідків. Завчасна перевірка здобувачем вищої освіти наукового твору на академічну доброчесність та виправлення, якщо є академічна недоброчесність, захищає його від негативних юридичних та етичних наслідків.

Ключові слова: академічна доброчесність, вища освіта, відповідальність, здобувач, інтелектуальна власність, об'єкт, освіта, особа, плагіат, правові відносини, юридична природа.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF ENSURING ACADEMIC INTEGRITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Halunko Valentyn Valentynovich,
Graduate Student
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article discloses administrative and legal relations in the sphere of ensuring academic integrity of higher education in Ukraine. It has been proven that academic integrity in

higher education has a moral, ethical and legal character. It was revealed to which subjects higher education applicants and scientific and pedagogical workers, as well as subjects who check scientific and educational works for academic integrity, belong. We considered and opened the legal relationship in the field of ensuring academic integrity of higher education of the subjects of the legal relationship in the analyzed field. Made generalizations regarding administrative and legal relations in the field of ensuring academic integrity of higher education.

It was determined that one of the important factors of academic integrity is scientific and educational works that are subject to legal protection, and the subjects of ownership of these works cannot be illegally deprived of their ownership, because it cannot be violated. Thus, academic integrity is a component of ensuring all component theoretical constructions and law enforcement institutions regarding ensuring the right of individuals to dispose of the results of their intellectual, creative activity. Thus, academic integrity is an institution that ensures the right of intellectual creative activity of scientists and students of higher education. Legal relations are an important institution in the complex of jurisprudence. In today's conditions, the administrative relations of the institute in the field of ensuring academic integrity are insufficiently developed, as well as on a non-practical level, it needs improvement.

Publication by a student of higher education of a scientific work that shows signs of academic dishonesty leads to negative legal consequences for him, early verification of a higher education applicant's scientific work for academic integrity and correction, if there is academic dishonesty, protects oneself from negative legal and ethical consequences.

Key words: academic integrity, higher education, responsibility, getter, intellectual property, object, education, person, plagiarism, legal relations, legal nature.

Актуальність дослідження. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. В Україні забезпечення прав людини і громадянина базується на положеннях Конституції України та (або) природних правах. Зокрема, до таких прав належить захист інтелектуальної власності, право на освіту та авторські та суміжні права. Та згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [12]. Одним із вагомих чинників зазначеного є наукові та навчальні твори, які підпадають під правовий захист, а суб'єктів права власності на ці твори ніхто протиправно не може позбавити права власності, адже воно не може бути порушеним. Тим самим академічна доброчесність є складником забезпечення всіх теоретичних конструкцій та інститутів правозастосування щодо забезпечення права осіб розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Тим самим академічна доброчесність є інститутом, який забезпечує право інтелектуальної творчої діяльності вчених та здобувачів вищої освіти.

Вагомим комплексом правознавства є правові відносини. В умовах сьогодення інститут адміністративних відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності є не досить розвинутих як на теоретичному, так і на практичному рівнях, він потребує вдосконалення. В цьому і полягає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень. У дослідження лягли роботи таких науковців теорії держави та права й інших галузей права, як: В. Єрмоленко, О. Зайчук, С. Захаріна, Н. Оніщенко, О. Скакун, Д. Сопова, М. Фіцули, С. Фіялка. З адміністративного права, а саме: Б. Авер'янова, О. Бандурки, О. Безпалової, Ю. Битяка, В. Гаращука, Ю. Гаруста, І. Голосніченка, С. Гусарова, С. Ківалова, Т. Коломоець, В. Колпакова, А. Комзюка, Р. Мельника, Д. Хорошковської, Г. Христова тощо. Проте названі вище вчені до аналізованої нами проблематики безпосередньо не зверталися, а досліджуючи інші, більш загальні, спеціальні чи суміжні виклики.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії держави права, теорії адміністративного права та чинного законодавства сформулювати зміст академічної доброчесності.

Виклад основних положень. У теорії права розкрито, що «правовідносини» – це суспільні відносини, врегульовані правом. Вони є наслідком дії права. Проте правові відносини з'являються не лише тому, що діють правові норми, а тому, що певні суспільні відносини об'єктивно потребують правової регламентації, не можуть нормально розвиватися без неї [1].

Наука адміністративного права вивчає юридичні норми, що регулюють відносини між органами державного управління і громадянами. Точніше кажучи, це наука про публічно-правові відносини у сфері внутрішнього державного управління. У такий спосіб такі відносини становлять найбільш загальне й основне розуміння в науці адміністративного права. Те, що робить державна влада у публічному адмініструванні цікавить, оскільки ця діяльність стосується громадян. Адже предметом адміністративного права є вивчення і аналіз суспільних відносин між правлячою владою і громадянами. З усіляких відносин, що виникають між представниками влади і приватними особами, наука адміністративного права залучає тільки юридичні відносини, тобто тільки ті, що засновані на праві. З домаганнями, які спираються не на закон, а на особистий розсуд чи корпоративний інтерес, не можна рахуватися в адміністративному праві. Наука адміністративного права вивчає публічні правовідносини за змістом, вони виникають між представником державної влади і громадянами з метою реалізації публічного інтересу. Що саме визнає влада як суспільний інтерес, залежить від рівня культури. І те, у чому влада бачить загальне благо, може насправді й розійтися з інтересами значної частини населення. Але у всякому разі вимоги правлячої влади висуваються до громадян не як приватний інтерес окремих носіїв влади, а в ім'я загального блага [7].

Також у юридичній літературі розкривається, що правовим відносинам притаманні такі ознаки: 1) правовідносини нерозривно пов'язані з нормами права, зовнішнім виразом якої джерела права [1], наприклад, згідно із законом України про освіту визначено, що академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1]; 2) сторони правовідносин завжди мають суб'єктивні права та несуть юридичні обов'язки, які взаємопов'язані між собою. Кожному суб'єктивному праву однієї особи відповідає юридичний обов'язок іншої, і навпаки, наприклад, здобувач вищої освіти зобов'язаний дотримуватись академічної доброчесності та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання [2]. Одночасно, на наш погляд, він має право на об'єктивну неупереджено перевірку своїх наукових та навчальних праць на антиплагіат та академічну доброчесність. Своєю чергою особа, яка здійснює перевірку наукового чи навчального твору на дотримання ознак академічної доброчесності, має право на використання відповідних методик та способів, у тому числі авторських, для здійснення перевірки академічного чи навчального твору на антиплагіат та академічну доброчесність. Отже, вона зобов'язана нести юридично та (або) етичну відповідальність за наданий висновок щодо наявності чи відсутності у творі, щодо якого здійснюється перевірка ознак академічної недоброчесності; 3) правові відносини мають свідомо-вольовий характер, бо, по-перше, держава через видання відповідних норм права виражає свою волю, по-друге, учасники цих відносин здійснюють своє волевиявлення, без якого ці відносини неможливі, по-третє, учасники правовідносин усвідомлюють значення своїх дій та можуть нести за свої дії

відповідальність. Правовідносини виникають тільки в ході реальної взаємодії сторін, залежать від їх ініціативи і поведінки [1].

Наприклад, для того щоб виникли правові відносини у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти, вони мають врегульовуватися нормами права та виникають після того як здобувач вищої освіти створив та оприлюднив свій науковий чи навчальний твір, розуміючи всі правові наслідки щодо дотримання в ньому вимог недопущення плагіату та інших аспектів академічної недоброчесності [3]. Оприлюднення здобувачем вищої освіти наукового твору, в якому є ознаки академічної недоброчесності, призводить до настання для нього негативних юридичних наслідків.

Фактичний зміст правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти полягає в тому, що реально наявні суспільні відносини щодо захисту права інтелектуальної власності, забезпечення належної якості вищої освіти, юридичних та етичних правил щодо використання чужих творів для досягнення наукової чи навчальної мети отримали через опосередкування нормами права свою юридичну форму, набули нових публічно-правових якостей. Юридичний зміст правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти складається з класичних юридичних елементів: об'єкт, суб'єкти, юридичний зміст (права та обов'язки суб'єктів), юридичний факт [4].

На думку класика вітчизняної системи адміністративного права А. Єлістратова, об'єктом публічно-правових відносин може бути все, що здатне служити здійсненню публічних інтересів. У цій ролі можуть виступати: власні сили людини, речі й послуги інших людей. Власні сили суб'єкта стають об'єктом права, оскільки законодавець установлює ті межі, в яких ними можна беззаперечно користуватися. У такий спосіб об'єктом публічного права стає особиста недоторканність, свобода пересування, свобода слова і друку, зборів і т. д. З речей особливий інтерес як об'єкт публічного права являють речі, що знаходяться поза цивільним обігом: публічні будівлі, бібліотеки, музеї, храми, вулиці, мости, канали, судноплавні ріки і т. д. Ці речі не можуть підлягати угодам між приватними особами, але служать засобом до здійснення суспільних інтересів. Послугами, що спеціально цікавлять нас в адміністративному праві, є різноманітні послуги, що надаються громадянам правлячою владою [7].

Об'єкт правовідношення у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти – це матеріальне право інтелектуальної власності на науковий чи навчальний твір або (та) нематеріальне, як право на впізнавальність та повагу до автора твору, благо, заради якого суб'єкти вступають у правовідношення. Суб'єкт правовідношення аналізованої сфери – це: по-перше, здобувач вищої освіти, що написав і оприлюднив науковий навчальний твір; по-друге, особа, яка здійснює перевірки наявності чи відсутності в ньому академічної недоброчесності; по-третє, суб'єкти, які мають право здійснювати реагування на результати перевірки, в тому числі застосовувати заходи адміністративного примусу; по-четверте, треті особи, яким у результаті аналізованих правовідносин може бути нанесена певна шкода.

Предмет адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в Україні слушно, на наш погляд, з'ясували професори О. Проценко та П. Лихограй, які доводять, що академічна доброчесність, з одного боку, є складною міждисциплінарною категорією, яка поєднує у собі етичні норми й правила поведінки людини в освітньо-науковому середовищі та механізми й інструменти, за допомогою яких останні реалізуються на практиці. З іншого – існує цілий комплекс чинників, передусім морально-культурних, інституційних, освітньо-виховних, які впливають ззовні чи зсередини на університет, визначаючи його спроможність і прагнення протидіяти академічній нечесності. У будь-якому разі запровадження нового

виду відповідальності (академічної – *автор*) зумовлене трансформацією всієї системи освіти й науки, оскільки переформатування цілої низки норм, правил, устроїв потребує значних ресурсів, часу та навіть волі й мужності окремих осіб для свого утвердження, в жодному випадку не може з'явитись одномоментно чи випадково без використання інструментів «академічного примусу». Академічна доброчесність як стан свідомості сучасної освіченої та культурної особистості попереджає і запобігає таким негативним явищам у поведінці представників вищої освіти, як академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання [10].

Юридичний зміст правовідношення у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти – це суб'єктивні права та юридичні обов'язки його суб'єктів. Юридичний факт – це життєва обставина, з наявністю або відсутністю якої пов'язуються виникнення, зміна та припинення правовідношення. Наприклад, за рішенням МОН від 1 липня 2016 р. відбулося засідання Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України. Атестаційна колегія розглянула низку питань, пов'язаних з атестацією кадрів вищої кваліфікації, науковою недоброчесністю під час написання та захисту дисертацій. Зокрема, на підставі альтернативних негативних рішень спеціалізованих рад та задокументованого обсягу текстових запозичень і плагіату було позбавлено наукового ступеня кандидата наук здобувача ОСОБА 1 [11].

М. Пленюк доводить такий результат у своїй статті і доходить висновку, що вищі навчальні заклади у правовідносинах зі здобувачами вищої освіти, зокрема щодо академічної відповідальності, мають право діяти у тих межах, що встановлені законодавством. Кожне суб'єктивне право в разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту. Зауважимо, що на сьогодні правове регулювання академічної відповідальності характеризується недостатньою регламентацією. У законодавстві у сфері освіти належним чином не проведено системної роботи щодо формування правового механізму відповідальності за порушення академічної доброчесності. Тому запровадження нових категорій, що врегульовують питання якості освіти, встановлення окремих правил відповідальності для учасників освітнього процесу є недовірними, а тому за своєю метою не призводять до правових наслідків та не формують механізму правового регулювання застосування відповідальності у сфері освіти [9].

На думку І. Ковальчука, досвід українських та зарубіжних вищих навчальних закладів показує, що важливою передумовою для притягнення до академічної відповідальності є встановлення і дотримання відповідних процедур доведення порушень, захисту та оскарження рішень. Процедури експертизи, що іноді використовуються у судових справах, засновані на неправильному розумінні відмінностей між поняттями плагіату й академічного плагіату. Крім того, актуальною проблемою залишається створення нових інструментів і методів для перевірки ознак академічного плагіату і фальсифікації. Зокрема, це належить до некоректних запозичень із зарубіжних джерел, де замість традиційних алгоритмів можуть використовуватися алгоритми, засновані на порівнянні частотних розподілів ключових слів. Також важливо розробити методологію використання даних з відкритих державних реєстрів для перевірки достовірності інформації про валідації результатів досліджень [8].

Усе вище викладене дає можливість сформулювати такі узагальнення щодо адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти:

– вони нерозривно пов'язані з нормами адміністративного права, зовнішнім виразом яких є положення Закону про освіту, в якому наведено категорійне визначення академічної доброчесності;

– матеріальні права на інтелектуальну власність, наукові або навчальні чи нематеріальні твори, повагу до авторів і їх пізнавальність у сфері академічної доброчесності можна розглядати як об'єкти правових відносин;

– здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватися академічної доброчесності та мають право на об'єктивну неупереджену перевірку своїх наукових та навчальних робіт на антиплагіат та академічну доброчесність;

– особа(и), яка(і) здійснює перевірку наукових або навчальних творів на дотримання ознак академічної доброчесності, при цьому вона (и) мають нести юридичну та етичну відповідальність;

– завчасна перевірка здобувачем вищої освіти наукового твору на академічну доброчесність та виправлення, якщо є академічна недоброчесність, захищає його від негативних юридичних та етичних наслідків;

– юридичні факти аналізованої сфері можуть бути підставами для рішення позбавлення наукових ступенів кандидата наук, є альтернативні негативні рішення атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України.

Отже, адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти – це сукупність фактичних засад зовнішнього вираження юридичного змісту правових відносин, які врегульовані нормами адміністративного права. До складу яких належать суб'єкти, насамперед здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники та суб'єкти, які здійснюють перевірку наукових та навчальних творів на академічну доброчесність. А також об'єкти зазначених правових відносин та юридичні факти, які виникають у результаті виникнення, зміни та припинення адміністративних правових відносин в аналізованій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2017, № 38–39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19#n613>.

2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014, № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

3. Теорія держави і права : навчальний посібник / автори-упорядники: Пихтін М.П., Галуцько В.В., Новіков М.М., Новікова М.М., Онищук О.О. ; за заг. ред. В.В. Галуцька. Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2010. 250 с.

4. Теорія держави і права : підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. Харків : Право. 2015. С. 368.

5. Теорія держави і права : навчальний посібник. МАУП. Київ. 2003. С. 240.

6. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти : Лист від 23.10.2018 № 1/9-650. / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>.

7. Єлістратов А.І. Адміністративне право : лекції. / Ред. та упоряд. В.В. Галуцько, С.В. Діденко. ХЮІ ХНУВС. Херсон. 2007. С. 268.

8. Ковальчук І. Правові аспекти забезпечення академічної доброчесності у вищій школі. БНАУ. 2020. С. 116. URL: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5496/1/Pravovi_aspekty_.pdf.

9. Пленюк М. До питання про правове регулювання академічної відповідальності. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15 квітня 2021 р.). Київський регіональний центр НАПрН України. Київ. 2021. С. 107–108.

10. Проценко О., Лихограй В. Академічна доброчесність в освітній стратегії вищих навчальних закладів. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого.

2020. С. 347. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35864/1/2020_Starosta%20Volodymyr_Kharkiv%20S_280-284.pdf#page=345.

11. Атестаційна колегія Міносвіти розглянула питання академічної доброчесності. *INNOV.ORG.UA*. URL: <http://innov.org.ua/news/official-news/4203-atestatsiina-kolehiia-minosvity-rozhlianula-pytannia-akademichnoi-dobrochesnosti>.

12. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.